

Elewî, Kurdî, Raporî

Îsmail Beşikçi

Eke ma Ferhengê Kurdî-Tirkî yê Zana Farqînî ke Enstîtuyê Kurdî yê Îstanbulî weşanayo, romanê kurdî, kitabê cigêrayîşan û sn. biberên verê profesorê serekê dezgeyê perwerdeyî de ronin zî, ancîna fikrê ey nêvuryeno.

Merkezê Cigêrayîşî yê Merdimanê Zanayan (BİLGESAM: Bilge Adamlar Araştırma Merkezi) bi sernameyê "**Analîzo Sosyolojîk yê Meselaya Başûrê Rojhilatî** (Güneydoğu Sorununun Sosyolojik Analizi)" yew rapor weşana. Raporo ke tebaxa 2009î de Anqara de weşaniyayo 114 rîpelî yo. (*) Sernameyê raporî de îbareya (Raporo Teknîkî) zî esta.

Rapor de malumatêko balkêş esto. Binê sernameyê **Îstatistikê Dîn û Mezhebî** (Din ve Mezhep İstatistikleri) de vano, yê ke Başûrê Rojhelatî de ciwîyenê, % 98.5 îslamê. Îslamî zî, şeklê % 49 henîfî, % 46.3 şafiî, % 3.5 elewî de, qîsman rê cîya bîyê. (r. 31)

No analîzkerdiş merdimî heyret de verdeno. **Dr. Atilla Sandikli** servateyo ke raporî rê nuştî de vano "Verî zî derheqê mintîqa de raporî amade bîy la semedo ke ê raporê de metodê zanistî nêameyê şuxulnayîş coka mesela rast teşxîs nêbîya, rayîrê tedawîya mesela de pêşniyazê tenduristî meydan de ronênîyayê."

Qizilbaşîye (elewîyîye) mîyanê îslamî de yena hesabnayîş. Goreyê qenaetê mi ra, na yewe senîniya bingeyîne û amancê raporî meydan de ronana. Rapor, o fikro ke rastîya îdeolojîya resmî ra guman nêkeno, naye munaqêşe nêkeno, sey tekane rastîye, sey rastîya nîhaî qebul keno, wina hereket keno û nînan newe ra xuliqeno. Qizilbaşîya (elewîyîya) ke îslamî reyde tu eleqeyê xo çin o, mîyanê îslamî de hesabnayîş, nameyê metodê zanistîye ser o helwêstêka şaş a. Yeno zanayîş ke elewîyîye bawerîyêka zaf verê îslamî ya. Pisporî danê zanayîş ke **elewîyîye** bawerîyêka wina ya ke **Manî û Zerdeştî** ra zaf verî estbîya, bawerîyêka aîdê Mezopotamya ya. Eşkera yo ke baw û bawkalê qizilbaşanê (elewîyanê) ewroyî îslamî nêbîyê.

Xora merdim şêno vajo ke hûmara elewîyanê mîyanê nê nimûnekerdişî de zaf tay a, beno ke îhmal bîyê. Perse derheqê dereceyê hûmara nimûnekerdişî de nîya, o zihniyeto ke elewîyan musluman qebul keno, yeno rexnekerdiş.

Yew projeyê **İttihad we Tereqîyî** yo sey dorê unsurê tirk-îslamî de newe ra organîzekerdişê dewleta Osmanî û neteweyîkerdiş, yanî tirkîzekerdişê ekonomîyî estbi. Neteweyîkerdişê ekonomîyî, ameyne na mana ke, dewlemendîya ke destê rûm û armenîyan de ya, bi hawayêk dest bidê ser û bikerê binê kontrolê yê ke tirk û îslamê. Rûm, armenî, kurd û qizilbaşî (elewîyî) vernîyê tetbîqkerdişê nê projeyê cemat û dewlete de sey kelemê zaf muhîmî amey dîyayîş. Seba mîyan ra wedartişê nê keleman plan û projeyê zaf cidî virazîyay. Seba ke nînan tetbîq bikerî pabeyê wextêkê musaitî vindertî. Şerê cihanî yo yewin no firsend da. Senî ke şerî dest pêkerd, rûmanê [mintiqayanê sey] **Deryaya Sîya, Anadolî, Ege û Deryaya Sipî** ra qismêk amey surgunkerdiş. Yê ke apey mendî, bi mudaxele amey şawitiş. Nufûsê armenîyan bi jenosîd ame pûçkerdiş. Mal û

milko ke rûman û armenîyan ra apey mend, dîyîya binê kontrolê eşrafo musluman o tirk û kurdanê tetikêşan ê rojhelatî. **Amadekerdiş û tetbîqkerdişê nê heme plan û projeyan de yahudîyan ittîhadîyan rê aqilmendiye kerde.**

Asîmîlekerdişê kurdan seba tirkîtiye û asîmîlekerdişê eleweyîn seba muslumanîye parçeyê nê projeyê cemat û dewlete bîy. No prosesê ke dewrê **Itîhad we Tereqî** de dest pêkerd, dewrê **komare** de bi hawayêko hîna sîstematîk ame ramitiş. Dewanê qizilbaşan (elewîyan) de viraştişê camîyan, meselayêka zaf muhîmê yê komare bî. Ewro beno ke, qizilbaşê (elewîyê) ke asîmîleyê muslumanîye bîyê, yê ke nê prosesî de yê, estbê. La na yew nîşan nêdana ke ê muslman ê. Çunkî tîya de tada û zordarî esta. Bêguman zaf muhîm o ke bîyero tehqîqkerdiş, gelo senî asîmîle bîyê, senî bîyê musluman. Na yewe sergêjîyêka sey "Ez musluman a la elewî ya" yan "Ez elewî ya la musluman a" zî xuliqnaya.

Serranê 1960yan de Bidlîs de vatişêko sey "Tirkê tewr holî ma yê, ma tirkê xas ê..." estbi. Digel ke tu şertê muslumanîye bi ca nêanê, beno ke ewro qizilbaşan ra zî ê ke vajê "Muslumanê tewr holî ma yê" estbê. Na rewşe neke muslumanbîyayîşê înan, asîmîlebîyayîşê înan nîşan dana. Helbet ganî bi delîlanê dewlemendan bîyero tehqîqkerdiş ke senî asîmîle bîyê, çira asîmîle bîyê, senî nê prosesî ra vîyartê. No zî eşkera yo ke na mesela munaqeseyî rê akerde ya. Labelê meselayêka wina munaqeseyî rê akerda de, bê ke delîlê îdeolojîya resmî tehqîq bibê, seke rast bê, cigêrayîşêkê zanistî de eynen şuxulnayîşê înan, helwêstêka eksê metodê zanistî de ya.

Badê ke rapor de elewîyîye sey mezhebêk qebul bena û mîyanê îslamî de nîşan dîyena, badê ke "Goreyê ferqê mezheban ra cîyabîyayîşê dîmensîyonanê cîyawazî, aîdîyet û waştişê pîya ciwîyayîşî" yeno vatiş, derheqê her hîrê rewşan de, hûmarname û nisbetê derheqê **henîfîyîye, şafiîyîye û elewîyîye** dîyenê. (r. 55)

Vano "Goreyê ferqê mezheban ra cîyabîyayîşê dîmensîyonanê ewnîyayîşê PKK/Ocalanî ra" û hewna, na rewşe **henîfî, şafiî û elewîyan** de senî virazîyena, derheqê naye de reqemî û nisbetî dîyenê. (r. 68-74)

Binê sernameyê "Goreyê ferqê mezheban ra cîyabîyayîşê pers û dîmensîyonanê Peymê Ewleyî" de, ancîna, reqem û nisbetê derheqê henîfîyîye, şafiîyîye û elewîyîye dîyenê. (r. 77-78)

Cigêrayîş 4.797 kesan ser o virazîyayo. Nimûnekerdiş 4.797 kes ê. Anketî destpêkê serra 2009 de tetbîq bîyê. Eke nimûnekerdiş 5.000 merdim bo zî, hîna zêde merdiman ser o tetbîq bibo zî, sedemê qebulkerdişanê şaşan ra, seba ke malumat û delîlê îdeolojîya resmî eynen amey qebulkeriş, seba ke qet nêamey tehqîqkerdiş û qebul bîyê, coka tu qîymetêko cidî yê nê raporî çin o. Xora, herinda ke vajo **meselaya kurdan** de vano **mesalaya Başûrê Rojhelatî**, no hawa vatiş zî rewşêka wina ya ke îstîqametê nê fehmi de virazîyayo.

Anketî **Batman, Çewlîg, Bidlîs, Dîyarbekir, Mûş, Sêrt, Dêrsim, Wan, Agirî** (nê new wîlayetan ra, wîlayetê ke tede teror ciwîyeno, yeno vatiş), **Semsûr, Xarpêt, Erzirom, Entab, Meraş, Meletî, Riha** (nînan ra, wîlayetê ke teror tede zêde nêciwîyeno, yeno vatiş), **Îstanbul û Mêrsîn** de (nînan ra zî, mehlayê ke bi koçkerdiş virazîyayê, yeno vatiş) tetbîq bîyê. Tayê sedeman ra anket **Culemêrg û Şirnex** de, qezayanê **Agirî Bazîd û Dîyadîn** de tetbîq nêbîyo.

Weçînayîşê wîlayetan de **Igdir, Qers, Ardehan û Erzingan** ca nêgênê.

Rapor de tekîd beno ke % 98.5ê şarî musluman o. Yê mendeyî zî binê kategorîyanê sey **xirîstîyanî, suryanî, êzidîti** û yê ke bawerîya xo bi dînan nêanê de kom benê. Êzidî ra ra vanê "êzidî". Êzidîyan ra Yezidî vatiş, seba raporêkê zanistî helwêstêka tenduriste nîya. Zazayan grûbêka kurdan ra cîya, grûbêka etnîkî ya kurdan ra cîya nîşandayîş zî şaş o.

Babetanê ke îdeolojîya resmî vana rastîya mutleqe ra yew zî na ya. Labelê zazayî, ê kurd ê ke, zazakî qisey kenê. Pispore babete wina tekîd kenê.

Kurdî: Yew ziwan ke deyn gêriyayo

No mîyan de ganî merdim biewnîyo şîroveyê serekê dezgeyê perwerdeyê berzî (YÖK) **Profesor Yusuf Ziya Özcanî** ra zî. Profesoro serekê dezgeyê perwerdeyî vano "Kurdî, yew ziwan ke deyn ameyo girewtiş o. Se ra 60-70ê çekuyan fariskî ra, se ra 20-25 erebkî ra gêriyayê. Qismêk zî tirkî yê. Seba ke **Enstîtuyê Ziwan û Edebîyatê Kurdî** yan zî **Qism** ağabeybo, ganî Qismê pêti yê tirkî, fariskî û erebkî abibê."

Goreyê qenaetê mi, no beyanatê profesore serekê dezgeyê perwerdeyî beyanatêko derheqê ziwani de nîyo. No beyanatêko wina yo ke tehqîrkerdişê kurdan û kurdî xo rê keno amanc. Gama ke vanê "abîyayîşê kurdan", gama ke vanê "abîyayîşê demokratîkî" zî tehqîrkerdişê kurdan û kurdî plana vernî de girewtiş, rewşêka wina ya ke tesîrê îdeolojîya resmî ya cuya fikrî, cuya zanist û hunerî ser o eleqedar a. Goreyê qenaetê mi ra, profesore serekê dezgeyê perwerdeyî wazeno naye îfade bikero. Tirk, ereb û farisî ganî wina metodan bivînê û tetbîq bikerê ke kurdî û kurdî nêşeyê firsendê nefesgirewtiş zî bivînê. Kam gama ke meydan de kurdî û kurdî nêmendî... a o wext, ma do Qismê Ziwan û Edebîyatê Kurdî akerin. Bi no qayde do waştîşê ewropîyan zî bîyerê ca. Xora qet ne mewzûyê behsî yo ke ma kurdan sey muxatab qebul bikerin.

Dewrê cuntaya 12ê adare [1971] de dozgeranê eskerî îdîanameyê şeklê "Ziwanêko bi nameyê kurdî çin o, se ra çewres tirkî yo, se ra hîris û panc fariskî yo, se ra vîst erebkî yo, se ra yew û nîm suryanîkî yo, se ra yew û nîm gurcîkî yo, se ra yew îbranîkî yo..." nuştêne. Vera na rewşe de zanyar **Mûsa Anterî** yew ronîştîş de wina vatibi: "Seba ke dozger kurdan û kurdî tehqîr bikero, zêde manaya ey çin a ke hende zehmet bido xo, qasê 30 tewir qud-qudê kergan zî estê."

Eke ma **Ferhengê Kurdî-Tirkî** yê **Zana Farqînî** ke **Enstîtuyê Kurdî yê Îstanbulî** weşanayo, romanane kurdî, kitabane cigêrayîşan û sn. biberên verê profesore serekê dezgeyê perwerdeyî de ronin zî, ancîna fikrê ey nêvuryeno. Îdeolojîya resmî kategorîyêka fikrî ya winasî ya. Wareyêko winasî yo ke zanayîş ney, tede bawerî serdest a. Nê ferhengî de **131 hezar û 266** çekuyî estê. No ferheng **2 hezarî 132** rîpelî yo.

Perwerdekar û pedagog **Faîz Cebiroglu** bi sernameyê "**Wehmê Profesorek** (Bir Profesörün Evhamları)" nuştêyêk nuşt. (www.faizvebiroglu.blogspot.com, 16 oktobre 2009) Faîz Cebiroglu îfade keno ke se ra newayê çekuyanê tirkî xerîb ê. Vano, çekuyê ke bi herfê C, F, H, I, J, L, M, N, P, R, S, U û Z dest pêkenê, înan ra tu yewe tirkî nîya. Vano, Tirkîya de nameyê tu cayêk, nameyê tu şengeyêk zî tirkî nîyo... Îhtîmal çin o ke profesoro serekê dezgeyê perwerdeyî cewab bido nînan zî. Profesoro ke qiseykerdişê xo de vano "Se ra hewtay fariskî, se ra vîst û panc erebkî..." La profesoreko wende nîyo. Wayîrê malumatî nîyo ke kurdan nê serranê peyênan de derheqê kurdan, kurdî û Kurdîstanî de, derheqê averşîyayîşo cematî û tarîxî yê mîletê kurdî de xebatê senîni kerdê, xebatê wareyanê sey ziwan, kultur, tîyatro û sn. de senî aver şîyê. Bîyayîşê ke Tirkîya de, Kurdîstan de û cîhan de benê ra zî bêxeber o. Eke hal no hal bo, a game yew entrikaya 90 serrîye ya Frichî sey malumatî tekrar keno, vano. Feqet Frichî rewna ra deşîfre bîyo şîyo... La profesoro serekê dezgeyê perwerdeyî naye ra zî bêxeber o.

18.10.2009